

Prof. Dr.
Abdullah KIRAN

Muş Alparslan Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
a.kiran@alparslan.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9136-7665>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu. / Applied
Kabul edildi. / Accepted
21/12/2020 27/12/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.844361>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Kisra Nûşirevan'ın Yönetim ve Adalet Anlayışı

Kisra Nûşirevan's Administration and Justice Understanding

Öz

MS. 531 yılında Sasani Devletinin tahtına oturup, yaklaşık 48 yıl iktidarda kalmış olan Kisra Nûşirevan'ın yönetim ve adalet anlayışı, başta İran şairi Firdevsi olmak üzere, pek çok şair, yazar ve tarihçi tarafından ele alınarak övgüyle söz edilmiştir. Taberi, Hz. Muhammed'in "Ben Nûşirevan gibi adil bir melikin zamanında doğdum" şeklindeki bir hadisine dikkat çeker. Ayrıca Gazâlî(öl. 1111), devlet başkanlarına hitaben yazmış olduğu "Naishat'ül Mülük" ve "Yönetimin Sırları" adlı eserlerinde, Kisra Nûşirevan'a atfedilen onlarca hikâye aktarır. İslam Tarihçilerinden Ebu Hanife Dineverî (MS.820-896), Taberî (MS.839-923) ve Mesudî'nin (M.S 893-957) yanı sıra, Nizamülmülk (1018-1092) ve Sadi Şirazi'nin (1210-1292) de eserlerinden söz ettiği Nûşirevan'ın yönetim ve adalet anlayışı, özellikle İslam dünyasında, başta Halife Ömer olmak üzere, pek çok devlet adamı tarafından ilham kaynağı olarak kabul edilmiş ve örnek alınmıştır. Bu makalede, tarihi kaynaklar ışığında, Kisra Nûşirevan'ın yönetim ve adalet anlayışı ele alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kisra Nûşirevan, Devlet, İktidar, Yönetim, Adalet

Abstract

The Sassanian king Kisra Nûşirevan sat at the throne of Sassanid Empire at 531 AD and ruled approximately for 48 years. His administration and justice intellection was praised by İran's well know poet Ferdowsi and many historians. According to Taberi, prophet Mohamed in one of his hadith has said, "I was born during the reign of a fair king called Nûşirevan." Imam Gazali (?-1111) in two of his studies, first one is entitled as "Counsel to the Rulers" and second one is known as "Capping's of Administration" transfers tens of stories that affiliated with Kisra Nûşirevan. The Middle Age Islamic historians Dineverî (MS.820-896), Taberî (MS.839-923) and Mesudî (M.S 893-957), in their books transfers a lot of information regarding Nûşirevan's administration and justice understanding. In Islamic world, Nûşirevan's administration and justice understanding has been source of inspiration for third Caliph, his holiness Omer and many other rulers. In this article, in the light of historical documents, we will try to examine Kisra Nûşirevan's administration and justice understanding.

Key Words: Kisra Nûşirevan, State, Power, Administration, Justice

ATIF: KIRAN Abdullah, "Kisra Nûşirevan'ın Yönetim ve Adalet Anlayışı", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6/4 (Aralık 2020), s. (1647-1664)

CITE: KIRAN Abdullah, "Kisra Nûşirevan's Administration and Justice Understanding", *Journal of History and Future*, 6/4 (December 2020), pp. (1647-1664)

Giriş

Klasik Arap, Fars, Türk ve Kürt kaynaklarında Nûşirevan-i Adil şeklinde yer alan Sasani Kralı Kisra¹ Nûşirevan bin Kubad bin Firuz bin Yezdigerd bin Behrangur, daha çok Nûşirevan veya Kisra Nûşirevan adıyla tanınmaktadır. Kisra Nûşirevan, babası Kubad'ın ölümünden sonra, 531 yılında tahta geçip 47 yıl 8 ay kadar hüküm sürmüştür. Firdevsi Şehnâme'de " Adı Kisrâ lakâbı Nûşirrevân'dır/ Dil ü câna anun hükmi revandır. /Cüvandır bahtı vü 'ömri cüvandır/Anunçin ad anâ Nûşirrevân'dur" diyerek, Nûşirevan adının Kisra'ya, genç, bahtının açık ve ömrünün güzel olmasından verildiğini yazar². Nûşirevan, Sasani hükümdarlarından yirincisi olup, Araplar arasında Kisra, Romalılar tarafından "Chosroes" adıyla ünlüdür³.

Farklı kaynaklarda Enûşrevan, Nûşervan, Nûşirrevân, Nuşirevan-ı Adil ve Anûşirvan şeklinde yer alan "Nûşirevan" adının köken olarak "nûş-ı revân" veya Pehlevicedeki "anuşekrevân"dan (ölümsüz ruh) geldiği düşünülmektedir⁴. Nûşirevan'dan öce babası Kubad b. Firuz 43 yıl iktidarda kalmıştır. Kubad'ın babası Firuz, ünlü Sasani hükümdarı Yezdigard b. Behram'ın oğludur. Kubad'ın pek çok çocuğu olmasına karşılık, Sasani Kralı onlar arasında, "bütün hasletleri kendisinde toplamış olduğuna" inandığı Kisra'yı tercih eder⁵.

Firdevsi'ye göre Nûşirevan'ın yönetim anlayışının temelinde adalet vardı ve ondan daha adil bir yönetici cihana gelmemiştir⁶. Kuşkusuz ne kadar adaletli olursa olsun, insanoğlunun kimi noksanlıkları bulunmaktadır. Nûşirevan'ın da, Hıristiyanlığı benimsemiş olup, tahtı ele geçirmek maksadıyla kendisine isyan eden oğlu Enûşizad'ı öldürtmesi, evrensel ve ilahi bir adalet anlayışı ile izah edilecek bir durum değildir.

Nûşirevan'ın İlk İcraatları

Nûşirevan tahta oturduktan sonra ilk icraat olarak Mazdeizm ile mücadeleye koyulur⁷. Ünlü Arap tarihçisi Mesudi, "zındık Mazdek'in" kurucusu olarak bizzat Nûşirevan'nın babası Kubad b.

1 "Kisra," Arapların Sasani hükümdarları için kullandıkları bir unvandır. "Kisra," Sasani kral isimlerinden "Hüsrev'in" Süryanice 'de aldığı "Kesro,"(Kosro) hitabının Arapça 'da "Kisra" şeklini almasıdır. "Kisra" kelimesinden "âl-i kistrâ, arz-ı kistrâ, Medâin-i kistrâ, eyvân-ı kistrâ, tâk-ı kistrâ" tamlamaları yapılmıştır. Bkz. Casim Avcı, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt.26, s.71-72, Ankara, 2002

2 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999, C. III, s. 1646.

3 İmam-ı Gazzali, *Devlet Başkanlarına Nasihatü'l-Mülûk*, çev. Osman Şekerci, Sinan Yayınevi, İstanbul 1969, s. 158.

4 *Teffazzülü, Ahmed, "Enûşivân," TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt:11, İstanbul 1995*

5 Ebu Hanife Dineverî, *İslam Tarihi*, çev. Nurettin Bolleli, İbrahim Türekcî, Birinci Baskı Hivda İletişim 2007, s. 115.

6 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, s. 1646.

7 Taberi, Kubad'ın hükümdarlığının onuncu yılında, Mezriye ahalisinden Mezdek bin Bamdaz adında birinin ortaya çıkarak, ülkedeki ileri gelenlerin de desteğini alarak, Kubad'ı tahtan indirip hapse attıklarını yazar. Mazdekler; Tanrının yeryüzündeki bütün malları, insanlar eşit bir şekilde bölüşünler diye verdiğini, ancak birbirlerine zulmeden insanların bunu yapmadığını ileri sürerler. Taberi'ye göre Mazdekler, yeryüzündeki bütün malları zenginlerin elinden alarak fakirler arasında bölüşülmesini, serveti çok olan insanların malına el konulması gerektiğini savunur. Sadece mal veya mülk değil, elinde fazla kadın ve ticaret eşyası bulunanlar da başkalarından daha fazla müstahak değil. Taberi, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt: 3, MEB Yayınları, 1991, s.1045

Firuz'ü gösterirken⁸ Taberi Mazdek'in (Mezdek bin Bamdaz veya Mezdek) Kubad döneminde ortaya çıktığı ve giderek güçlendiğini belirtirken, Kubad'ın hapse atılmasını iki farklı rivayete dayandırır. Birinci rivayete göre, Kubad'ı bir süreliğine tahttan indirerek hapse atanlar Mazdeklerdir⁹. Farsları bilen ilim mensuplarına dayandırdığı ikinci rivayete göre ise Kubad, memleketin ileri gelenleri tarafından hapishaneye atılmış ve yerine kardeşi Camasp bin Firuz getirilmiştir. Kubad'ın tahttan düşürülmesinin sebebi, Mezdek'in fikir ve inancını benimsemiş olmasıdır.

Altı yıl hapishanede kalan Kubad, kız kardeşinin yardımıyla firar eder. Taberi'nin aktardığına göre, hapishane müdürünü ikna eden (ayartan) kız kardeşi, abisinin yanında bir gece kaldıktan sonra, Kubad'ı hapishaneden kaçıtır ve altıncı yılın sonunda ikinci kez tahta oturur¹⁰. Dinaverî, İslam Tarihi adlı eserinde, Kubad'ın ölümünden sonra saltanatı babasından devir alan Nûşirevan'ın, insanlara günah işlemeyi güzel gösteren Mazdek bin Mâzeyyar'ın bulunup öldürülmesi emrini verdiğini kaydeder¹¹. Zira Mazdek insanları kötülük yapmaya kışkırtarak, hırsızlar için hırsızlığı, zalimler için de zulmü kolaylaştırmıştır¹².

Yazılı metinlerden anlaşıldığı kadariyle Nûşirevan, Mazdek ve onun yolunda gidenler için ölüm fermanı çıkartmıştır. Mesudi, babası Kubad'ın ölümünden sonra tahta geçen Nûşirevan'ın Irak'ta Gezer ve Nehrevan arasında 80 bin kadar Mazdek yandaşını öldürdüğünü de belirtir. Bununla da yetinmeyen Mesudi, “yeni hükümdar” anlamına gelen “Anuşirvan” isminin bu olaydan sonra Nûşirevan'a verildiğini söyler. Mazdeklere karşı oldukça acımasız davranan Nûşirevan, bu mezhebe geçmiş olanların başlarını kestirerek, daha önce halktan almış oldukları malların (sadece mal değil, bazı insanların eşlerini dahi almışlardır) bir kısmını sahiplerine iade ederek, geri kalanını da yoksul ve fakirler arasında paylaştırır¹³. Taberi'ye göre “zındık¹⁴” olan Kubad, hayırsever bir

8 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2017, s. 233; Türkçedeki “kavat-gavat” kelimesini Nûşirevan'ın babası Kubad b. Firuz ile ilişkilendiren, “gavat”ın Kubad'dan geldiği ileri sürenler var. Ancak “gavat” kelimesinin Kubad ile hiçbir alakası yoktur. “Gavat” Arapça “El -Kavvât”tan gelir. El -Kavvât” koyun sürüsü veya yüz adet koyunu otlatan çoban anlamındadır. Bkz. Murat Bardakçı, “El Kavvâât”, *Habertürk*, 15.11.2013, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/894608-el-kavvaaat>.

9 Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zâkîr Kadîrî Ugan, Ahmet Temir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991, C. III, s. 1045; Dineverî, Kubad'ı tahttan indirenlerin Mazdekler değil, İran halkı olduğunu yazarak olayı şöyle anlatır: “Kubad'ın hükümdarlığı üzerinden on yıl geçince *Istahr halkından bir adam ona geldi. Adı Mazdek idi. O, Kubad'ı Mazdekilik dinine çağırıyordu. Kubad buna gönüllüydü. İranlılar bu işe çok kızdılar. Kubad'ı öldürmek istediler. Bunun üzerine Kubad özür diledi. Ancak onlar, özrünü kabul etmediler. Onu iktidardan düşürdüler, hapse atıp vekil tayin ettiler. Kardeşi, Camâsîf b. Feyrûz'u hükümdar tayin ettiler.*” Dineverî devamla, hapse atılan Kubad'ın kız kardeşi tarafından kurtarıldığı, kılık değiştirerek Ehvaz ve Isfehan sınırındaki bir köye yerleştiği, orada kabile reisinin güzel kızını görerek aşık olduğu, onunla evlendiği ve bu evlilikten Kısra Nûşirevan'ın dünyaya geldiğini yazar. İkinci kez tahtına kavuşan Kubad, çocuk ve annesini yanına alır. Bkz. Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 113.

10 Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. III, s. 1046.

11 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 116.

12 Nizamülmülk, “Siyasetname” adlı eserinde, Nûşirevan'ın henüz tahta oturmadan, daha babası Kubad döneminde Mazdeklere karşı mücadele vermeye başladığı yazar. Bkz. Siyasetname s.280-281

13 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, s. 233.

14 “Zındık” kavramı İslam kültüründe Allah'a ve ahirete inanmayan anlamında kullanılır. İlk defa Emeviler döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Pehlevicede “zendik”, şeklinde kullanılan kelime orta dönem Farsça'sında “zendig” şeklini almıştır. “Zend” eski Farsça ve Kürtçede (hatta günümüz Kürtçesinde bile) “ek, ilave” anlamına gelir. Dini bir metin veya inanç ile kullanıldığında, “yorum” anlamı da alır. Daha

insan olup kan akıtmaktan iğrenmektedir. Düşmanlarına karşı idareli ve hoşgörülü davranan Kubad döneminde batıl inançlar da çoğalmıştır. Hatta bu özelliklerinden dolayı tebaası da Kubad'ı zayıf görür (Taberi:1018). Lakin Mazdeizm'i tavsiye etmeyen oğlu Nûşirevan, belki de babasının düştüğü "acızlığe" düşmemek adına ülkesindeki halkı tekrar Mecusiliğe döndürerek, halkın dini konularda münazara ve tartışmalara girmesi ve dini ihtilafa düşmesini katı bir şekilde yasaklar¹⁵.

Yönetimi döneminde bütün işlerini akılcı ve adalet ilkesiyle yürütmeye çalışan Nûşirevan, babasının hatasına düşmemek namına, kötülere kötülükle, iyilere iyilikle muamele etmeye çalışır. Babasının yönetim anlayışından kaynaklanan eksikliklerin farkında olan Nûşirevan, bazen şöyle konuşmuş: "Babam kısır görüşlü ve iyi kalpli olduğundan, çabuk aldanırdı. Memleketi tecrübeli kimselere teslim etmiş, onlar da istediklerini yapıyorlardır" (Nizamülmülk;1998:59). Nizamülmülk'e göre Kubad'ın etrafındakilere bu şekilde güvenmesi, hazinelerin boşalması, altın ve gümüşlerin kaybolmasına yol açıyordu. Nizamülmülk Kubadın Mazdek'e inanması, "falan vali veya amirin sözüne aldanmasını" da, yakınındakilerin kendisini yanlış yönlendirmesine bağlıyordu. Ona göre ülkenin zulüm ve işkence ile harap olması ve giderek halkın fakirleşmesinin sebebi, Kubad'ın yönetici olarak basiretsiz davranmasıydı¹⁶.

İktidara geldikten sonra, arazi ve vergi reformunu gerçekleştirerek cizyeyi dört tabaka olarak düzenleyen Nûşirevan, arazi ve ürünleri, yerin durumu ve çeşidine göre vergilendirme yoluna giderek, kişilerden alınan vergileri sınıf ve kategorilerine göre düzenler. Nûşirevan, başta hanedan üyeleri olmak üzere din adamları, yüksek rütbeliler, askerler ve devlet memurlarını vergiden muaf tutar. Dineverî, Kısra'nın saraylılar, başkanlar, önderler, yazıcılar ve kralın hizmetkârlarını vergi vermektan muaf tuttuğunu belirtir. Bununla birlikte yirmi yaşına gelmemiş ve ellisini geçmiş olanların hiç birinden cizye almayı gerekli görmez. Haracın üç taksitle toplanmasını emreden Kısra, haracın toplandığı mekâna da "seraya şemerra" adını verir¹⁷. Nûşirevan, fakirler ve sakatları baş vergisinden muaf tutarak, ekini çıkmamış (bitmemiş)¹⁸ veya doğal afete uğramış olanların mahsul vergisini kaldırır ve bu işleri hakkıyla yerine getirecek adil ve güvenilir memurlar tayin eder¹⁹.

Nûşirevan'a göre vergi adı altında halktan haksız yere ve gasp yoluyla mal alıp para toplamak, henüz kurumamış bir temel üzerinde bina yapmaya benzer. Sonuçta böyle bir bina yıkılır, duvar ve temelinden bir eser kalmaz. İmam Gazâlî'nin aktardığı bir rivayete göre Nûşirevan, vergi toplamak için bir memur görevlendirir. Memur alınması gerekenden üç bin dirhem fazla tahsilat yapıp kendisine getirince Nûşirevan, fazladan alınan hak sahiplerine geri verilmesi ve görevlinin asılması yolunda emir verir²⁰.

Nizamülmülk; Nûşirevan'ın hükümdarlığının üçüncü veya dördüncü yılında, vali ve devletin ileri gelenlerini toplayarak şöyle söylediğini yazar: "Emrinizdekilerin yükünü azaltınız, zayıfları

önceleri "Maniheistler" için kullanılmış olan "zındık" kavramı, daha sonra farklı anlamlar kazanmıştır. Taberi'nin "zındık" kavramını Mecusi inancını benimsemiş kişi anlamında kullandığı anlaşılıyor. "Zındık" kavramı İslam'ın ortaya çıkışından sonra "negatif" bir anlam kazanmıştır.

15 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, s. 233.

16 Nizamülmülk, *Siyasetname*, Dördüncü Baskı Dergah Yayınları, İstanbul 1998, s. 59.

17 "Seraya Şemerra" üç taksitli ev anlamına gelir. Zamanla bu kavram, hesap evi anlamına gelen "Şemmerac" şeklini alır.

18 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, s. 1647.

19 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 120.

20 İmam-ı Gazali, *Yönetimin Sırları*, çev. İbrahim Doğu, Çelik Yayınevi, İstanbul 2014, s. 114.

incitmeyip, âlimlere saygı gösteriniz; iyilerle sohbet edip, kötülerden sakınınız. Allah ve melekleri şahidim olsun, bir kimse bu gösterdiğim yolun aksini seçerse, onu katiyen yanına bırakmam²¹” Memleketin hangi köşesinde olursa olsun, Nûşirevan halka zülüm eden ve halkın malına el koyan yöneticileri, ibreti âlem bir şekilde cezalandırır. Azerbaycan’da, yaşlı ve kimsesiz bir kadının, sahip olduğu yegâne tarlasına el koyan valisinin derisini yüzdürerek, kafa ve bedeninin derisine saman doldurtup, saray kapısı üzerinde astırır. Bununla da yetinmeyerek, yedi gün boyunca münadileri dolaştırıp, zülüm ve adaletsizlik yapanların akıbetinin böyle olacağını ilan eder²².

Ülke çapında kimi idari ve askeri reformlara girişen Nûşirevan, ülkeyi dört farklı idari bölgeye ayırarak, yerinde yönetim ilkesini esas alıp, her bir bölgeye farklı birer ispehbed (başbuğ, hakan, kağan) tayin eder. Nûşirevan tarafından uygulamaya konulmuş olan bu dörtlü yönetim şekline kimi Pehlevi risalelerde de yer verilmiştir²³. Nizamülmülk, Nûşirevan’ın ülkede yolsuzluk ve adaletsizlikleri önlemek, üst kademedeki memurların halka iyi ve doğru muamelede bulunmasını sağlamak amacıyla, sipahiler (atlı askerler) ve vergi memurlarını iki yılda bir değiştirdiğini yazar²⁴.

Kısra Nûşirevan aklı, bilgisi ve tedbirli iş görmesiyle tanınmış ve halkın saygınlığını kazanmış bir devlet adamıdır. Dineverî, “Acem kralları arasında ahlak ve felsefeyi Kisrâ’dan daha iyi bilen ve ilmi daha fazla öğrenmek isteyen başka bir kral yoktu” diye yazar. Ahlak ve hikmet ehline yakın duran Nûşirevan, tebaasına karşı şefkatli ve merhametli bir hükümdar olarak da ün salmıştır. Ülkesindeki yolları yapıp ulaşımı kolaylaştırırken, yol güzergâhları üzerinde saraylar (han), kervansaraylar ve kaleler inşa eder. Zerdüştlük inancı tapınakları olan ateşgedelere rahipler tayin ederek; halkın işlerini adil bir şekilde idare etmeleri amacıyla iyi hâkim, vali ve memurlar seçer. Firdevsi, “Dahi yahşi kişiler dikti vali/Ki ile itmeye zülmü zevali” diyerek, Nûşirevan’ın, halka zülüm etmeyecek iyi valiler göreve getirdiğini yazar²⁵.

Devlet yönetimini sağlam bir şekilde kontrolü altına alan Nûşirevan, El –Cezireye (Cizre) doğru hareket ederek, buradaki şehirleri alıp Fırat’a kadar gelir. Dinaverî, Kısra’nın o dönem Roma sınırları dâhilinde kalan El- Cezire bölgesine saldırmasının sebebi olarak, Arap topraklarının sınır bölgesinde görevlendirmiş olduğu el Münzir’in, Halit b. Cebele ile çatışma içine girmesi olarak gösterir. Halit b. Cebele, el Münzir’in pek çok adamını öldürüp, develeri ve atlarını gasp etmesi üzerine, el Münzir bir mektup ile olup bitenleri Nûşirevan’a bildirir. Bunun üzerine Nûşirevan, Roma İmparatoruna bir mektup yazarak, Halit b. Cebele’nin cezalandırılması ve gasp ettiği malları iade etmesini talep eder. Ancak Kayser (Doğu Roma İmparatoru) Nûşirevan’nın bu yazısını dikkate almayınca Sasani Kralı onunla savaşmak için hazırlıklara başlar. Nûşirevan, o zamanlar Roma sınırları dâhilinde kalan el- Cezire beldelerine doğru harekete geçer. Sasani orduları Dara²⁶, er

21 Nizamülmülk, *Siyasetname*, s. 60.

22 Nizamülmülk, *Siyasetname*, s. 64; Nizamülmülk, bu olayın üzerine yedi yıl geçtikten sonra bile kimsenin sarayın kapısına adalet istemeye gelmediğini yazar. Zira hiç kimse kendisinde zülüm yapmaya güç bulmaz.

23 Nurettin Albayrak, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, t.y., s. 225.

24 Nizamülmülk, *Siyasetname*, s. 68.

25 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, s. 1646.

26 Fars Kralı Dârâ’nın Büyük İskender ile savaştığı dönemde inşa ettiği bu şehir Mardin ve Nusaybin arasında kalır. Romalılara burayı alınca, İran bölgesine karşı bir üs olarak kullanmaya başlarlar. Arap gezgini İbni Batuta bu şehirden söz etmektedir.

Rüha²⁷, Kınnesrin²⁸, Menbic ve Halep şehirlerini ele geçirir²⁹.

Fırat'ı geçip Şam'a yaklaşan Nûşirevan Halep, Kınnesrin ve Humus'tan sonra, Antakya ve Humus arasında kalan Famiya şehrini fetheder (Mesudi:234)³⁰. Daha sonra Antakya üzerine yürüyerek burayı kuşatır ve Kayser'in ordusundan büyük bir gücün bulunduğu kenti ele geçirir. O dönem Antakya, el- Cezire ve Şam'ın en büyük şehridir³¹. Antakya kentini çok beğenen Nûşirevan, kentin sokakları, evleri ve mimari yapısının ölçülerini aldirarak, Medain yakınlarında Antakya gibi yeni bir şehir kurar. Şehir; sokakları, caddeleri ve evleriyle Antakya'dan hiçbir farkı olmayacak şekilde inşa edilir. Nûşirevan'nın Zeber Hüsrev diye adlandırdığı bu şehir, halk arasında Rummiye ismiyle tanınır. Antakya'yı aldıktan sonra oradaki halkı da beraberinde esir olarak götürmüş olan Nûşirevan, daha sonra onları serbest bırakarak, her birini, Antakya'daki evinin benzeri bir eve yerleştirerek, onların işlerini yürütmek üzere, el- Ehvaz Hristiyanlarından Yezîz Fena'yı tayin eder³².

Herakl şehri üzerine yürüyerek burayı da fetih eden Nûşirevan, oradan yola çıkarak İskenderiye ve civarını da alır. Roma İmparatoru Kayser, Nûşirevan'a bir barış teklifinde bulunarak, her sene vergi verme karşılığında, ele geçirdiği şehirleri geri verme teklifinde bulunur. Nûşirevan da, aşırıya gitmeyi uygun görmeyerek, elinden geleni yapar ve barış teklifini kabul eder. Kısra, oralardan her sene vergi toplaması amacıyla, Şervîn ed- Destebay'ı vekil tayin eder³³. Roma topraklarında bir kısım asker bırakan Nûşirevan, bundan sonra Hazar Denizi mintikasına yönelerek buraları da alır. Daha sonra Aden Denizi taraflarına doğru harekete geçerek, Habeşistan topraklarına kadar ilerler. Kısa bir süre sonra Bahreyn'e kadar uzanan yerlerin tamamı kendisine itaat eder. İslam Peygamberi Hz. Muhammed (d.571)³⁴, 48 yıl iktidarda kalan Nûşirevan'ın hâkimiyetinin son yıllarında doğmuştur³⁵.

Firdevsî'nin üzerine şiir yazdığı Nûşirevan'nın sarayı

Nûşirevan'nın Dicle kıyısında, bugünkü Bağdat'ın yakınlarında yer alan Medâin'de yaptırmış olduğu, elips şeklindeki geniş ve muhteşem sarayı, pek çok şairin edebi mısralarına da konu olmuştur. Saray içinde yer alan 30 metre yüksekliğindeki tonozla örtülü, Tâk-ı Kısra veya Eyvân-ı Kısra adlı salon, Nûşirevan'nın yabancı devlet adamları ve misafirlerini karşıladığı bir

-
- 27 Bugün Urfa olarak bilinen şehir. MS. 3-5 yüzyılları arasında önemli bir ilim merkezi olan Urfa, MS. 639 yılında Araplar tarafından fetih edilmesine karşın, daha sonra birkaç kez el değiştirmiştir.
- 28 Suriye'nin kuzeyinde yer alan bir şehir.
- 29 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 118.
- 30 Taberi, El- Cezire'deki Amid'in (Diyarbakır) Nûşirevan'nın babası Kubad tarafından Roma'dan alındığı ve şehrin halkının esir edildiğini yazar. Bkz. *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, Cilt.3, s:1017
- 31 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 118.
- 32 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 118; Dineverî, ikinci kez saltanatını devir alan Kubad'ın (Nûşirevan'ın babası) bir ordu hazırlayarak Rum şehirlerine doğru sefere çıktığı, Amed ve Meyyafârikin şehirlerini fetih ettiği ve halkını esir aldığını yazar. Kubad, esir aldığı iki şehrin halkı için Faris ve Ehvâz arasında bir şehir kurarak onları bu şehre yerleştirir ve şehre Ebu Kubad adını verir. Dönemin en büyük kenti olan bu şehir dört mahalleden oluşmuştur. Daha sonra Yezîd b. Muâviye bu şehri Arap yarımadasına dâhil etmiştir. Bkz. ; Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 115.
- 33 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 118.
- 34 Firdevsi, Hz. Muhammed'in Nûşirevan'ın döneminde dünyaya geldiğini şöyle bir beyitle söz eder: "Muhammed geldi devrinde vücuda/ Döküldü bütler anuñün sücûda." Bkz. *Firedevsi*, Cilt III:1647
- 35 Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, C. III, ss. 1059-60.

mekândır. İbn Hâcib, Buhtürî ve Firdevsî gibi pek çok şairin üzerine şiirler yazdığı bu muhteşem sarayın çok önemli bir kısmı XIX yüzyılı sonlarında meydana gelen bir depremde yıkılır. Buna rağmen Bağdat yakınlarındaki Selmânîpâk kasabası civarında ayakta kalan kısımları, bugün bile bu sarayın mimari bir şaheser olduğunu gösterir. Firdevsî, Nûşirevan'ın Roma ve Hindistan'dan usta, mimar ve mühendisler getirerek yapımında bilgilerinden yararlandığı³⁶ Eyvân-ı Kısra'dan, Şehname'de şöyle söz eder:

“Yaşadur anda pes bir ulu eyvân
Yüceliğine hayran kaldı keyvan
Ol eyvân gibi var diye yanılır
Henüz dünyada ol eyvân anılır
Adı-la okınur eyvân-i kısra
Bir eyvandır ki misli yokdur aslâ
İder ol şehir içinde bağ u bustan
Akar âb-ı revân anda ferâvân³⁷”

Eyvân-ı Kısra'daki geniş ve yüksek “tâk”, divan edebiyatında güç ve kudret sembolü olarak sıkça kullanılmıştır. Bursalı Ahmed Paşa, Nedîm, Zâtî ve Bâkî gibi divan edebiyatçıları kimi beyitlerinde Nûşirevan ve Tâk-ı Kısra'dan söz ederler. Nedîm'in, “Şüphesiz *Nûşîrevân'ın tâcı başından düşer / Baksa tâk-ı ser-bülend-i kasr-ı izz ü şânına*” adlı beytinde, hem Nûşirevan hem “tâk”tan övgü ile söz edilir³⁸. Klasik Kürt edebiyatının önde gelen şairlerinden Melayê Cizîrî, Melayê Bateyî ve Mestûreyî Erdelanî'nin şiir ve beyitlerinde de Nûşirevan ve Eyvân-ı Kısra'dan söz edilmektedir. Kürt Şairi Melayê Cizîrî, “Ey şehînşahê muazzem heq nîgehdarê te bî” (Ey muazzam şahların şahı hak seni gözetlesin) adlı şiirinde, Cîzre Botan Beyi'ni överken, adalet hususunda Nûşirevan'dan sonra kendisinin anılması gerektiğini dile getirip şu bendi yazar: “Paşê Newşîrevan dibêm dê hakimê adil tu yî/Mislê Hatim³⁹ dê bi dane der cîhan meşhurî bî⁴⁰”

36 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, s. 1664.

37 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, s. 1665.

38 Albayrak, “TDV İslâm Ansiklopedisi”.

39 Asıl adı Ebû Seffâne (Ebû Adî) Hâtim b. Abdillâh b. Sa'd et-Tâî el-Kahtânî (ö. 578 [?]) olan şahıs, Câhiliye döneminde yaşamış üç ünlü cömertten biri olarak tanınır (diğer ikisi Kâ'b b. Mâme ve Herim b. Sinân). Hatım'ın cömertliği derbi mesel haline gelmiştir. Hatım'ın adı Arap, Fars, Türk ve Kürt edebiyatında cömertlik timsali olarak işlenmiştir. Bkz. Süleyman Tülücü “Hâtim el Tâî,” TDV İslam Ansiklopedisi (1997), cilt:16, s. 472-473

40 “Paşê Newşîrevan dibêm dê hakimê adil tu yî/Mislê Hatim dê bi dane der cîhan meşhurî bî”beytinin Türkçesi: “Nûşirevan'dan sonra adil yönetici sensin/Vermekte Hatım misali dünyada ün salacaksın.” Melayê Cizîrî, *Dîwan*, çev. Arif Zêrevan, Nefel, Stockholm 2004, s. 220.

Nûşirevan'ın dünyaya bıraktığı en güzel mirasın Eyvân-ı Kısra gibi bir yapı değil de, adalet olduğunu düşünen Dîvan Şairi Zâtî (1471-1546) bir beytinde şöyle yazar:”

“Velî Nuşirevân gitdi cihânda zindedür adı
İki ölmez oğullar idinüptür adli vü dâdî⁴¹.”

Nûşirevan'ın Eyvân-ı Kısra adlı sarayını dünyanın gelip geçiciliğinin bir sembolü şeklinde değerlendiren şairler de bulunmaktadır. Bu muazzam yapının virane olması üzerine kederlenen Dîvan Şairi Bakî (1526-1600), bir beytine şöyle hayıflanır:

“Gitdi Kayser kasrının tâk u revakı kalmadı,
Nice Kısra geçdi tâku Tumturakı kalmadı⁴².”

Roma, Türk, Çin, Hazer ve farklı kavimlerden pek çok sayıda elçi heyetleri, bu muhteşem sarayda Nûşirevan'ı ziyaret ederek kendisine dostluklarını iletmişlerdir (Taberi: 1059-60). Mesudi, Çin ve Hind hükümdarının Nûşirevan'a mektuplar göndererek dostluklarını pekiştirdiklerini yazar. Ayrıca Mesudi, Hindistan'dan Nûşirevan'a hediye olarak Kelile ve Dimne kitabının yanı sıra Satranç ve Hindi denilen siyah kınanın gönderildiğini yazar⁴³ Firdevsi de satrancın, Hindistan Şahi'nden hediye olarak Nûşirevan'a gönderildiğini anlatır⁴⁴.

Mesudi ve Firdevsi'nin bu anlattıklarını sahih kabul edersek, bu durumda Perslerin satrancı Hintlilerden almış oldukları tezini kabul etmiş oluruz. Tâk-ı Kısra veya Eyvân-ı Kısra, daha çok haksızlığa uğramış olanların başvurduğu bir adalet sarayı olarak da tarihte şöhret kazanmıştır. Zira Nûşirevan önemli davalara burada bakar ve çözüm üretmiştir. Adı adalet ile özdeşleşmiş olan Nûşirevan'ın tarihe mal olup günümüze kadar ulaşmasını sağlayan nedir diye sorduğumuzda, hiç kuşkusuz adil uygulamaları ve merhameti diye cevaplamak mümkündür. Zira pek çok hikâyede; kimi ahlak kitapları, nasihat ve mesnevilerde, Nûşirevan adalet timsali bir devlet adamı veya kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nûşirevan henüz İslam öncesi dönemde Araplar arasında saygın bir öne kavuşmuştur. Müslüman Araplar da İslam'ın ilk döneminden başlayarak Nûşirevan'a saygı gösterirler⁴⁵. Habeşliler Yemen'e saldırınca, Nûşirevan; Vehriz komutasından Farslardan bir ordu onların üzerine göndererek, çoluk- çocuk demeden, önüne geleni biçtirip Habeşileri ağır bir yenilgiye uğratar ve Yemen'i yönetmek üzere bir vali tayin eder. Nûşirevan'ın Yemen'e tayin ettiği vali, Hz. Peygamber dönemine kadar görevine devam eder⁴⁶.

Hz. Muhammed'e atfedilen “Ben adil bir hükümdar zamanında doğdum” hadisinin Nûşirevan için söylediği inancı yaygındır. Taberi, “Ben Nûşirevan gibi adil bir melikin zamanında doğdum”

41 Tökel, Dursun Ali, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi, (Ankara: Akçağ Yayınları.2000), s.246

42 Tökel, Dursun Ali, Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi, s.111

43 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, ss. 235-37.

44 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, s. 1676; Şehname'nin İngilizce çevirisinde, satrancı Nûşirevan'a gönderenin Hindistan Kralı Ray (Rajah) oluşu yazılır. ; Ferdowsî, Reuben Levy, *Shahnameh, The Epic of the Kings, The National Epic of Persia*, Yassavoli Publications, Tehran, İran 2008, s. 318.

45 *Sivrioğlu, Ulaş Töre, “İslâm Kaynaklarına Göre Nuşirevân-I Âdil,” H i s t o r y S t u d i e s, Volume 5/ Issue 5 Eylül/September,s.225-252, 2013*

46 Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Cilt III, (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), s.1131-1132

sözünün Hz. Muhammed'e ait olduğunu açıklar⁴⁷. Molla Abdurahman Cami de, Hz. Muhammed'in "Ben adil Sultanın zamanında doğdum" diye övündüğünü belirtir. Molla Abdurahman Cami'ye göre bu söz ile Hz. Muhammed şunu kast etmiştir: "Enuşireven gibi adil bir Padişahın zamanında dünyaya geldiğim için zulümden uzağım ve rahatım buyurmuştur⁴⁸. Şey Sadi Şirazi de, Hz. Peygamberin, Nûşirevan gibi bir padişahın zamanında doğmasıyla iftihar buyurduğunu belirtir⁴⁹.

Gene bir rivayete göre Hz. Muhammed'in, şöyle söylediği ileri sürülmektedir. "Şu adamların kâfir olarak ölmesine çok üzuldüm. İyi bir şair olduğundan İmrü'l Kays, adil olduğu için Nûşirevan, cömert olduğu için Hatem-i Tai, amcam ve bana çok iyiliği olması hasebiyle Ebu Talib" Onlar (Nûşirevan ve Hatem-i Tai) İslâm ahlâkı üzerinde idiler, keşke onlar İslâm ile şereflenmiş olsalardı." Anlatıldığına göre, Hz. Peygamberin de arkadaşı olan Şam Valisi Sad b. Ebi Vakkas, Şam'da bir camiye genişletmek isterken, rızasını almadan bir Yahudi'nin toprakları içine girer. Arazinin parası ödenmiş olmasına karşılık rıza göstermeyen Yahudi vatandaş Medine'ye gidip Hz. Ömer'e şikâyette bulununca, Hz. Ömer, Sad b. Ebi Vakkas'a gönderdiği yazıda "Bilesin ki, ben Nûşirevan'dan daha az adil değilim" deyince, Şam Valisi Sad b. Ebi Vakkas derhal Yahudi vatandaşın topraklarını iade eder⁵⁰.

Nûşirevan 'nın Adaleti

"Adalet" sıfatını ilahi sıfatlar arasında sayan İdris-i Bitlisi'ye göre, "hayatın mazharı olan adalet sıfatı bütün melekler ve sıfatları havidir⁵¹." Firedevsi'ye göre Nûşirevan öyle bir adil düzen kurmuştur ki, bu düzende değil insanların birbirleriyle savaşması, kurt ve kuzu bile barış içerisinde bir arada yaşamaktadır. Dünyada barış ve sükûnetin sağlandığı, fitne ve fesadın ortadan kalktığı, adaletin abut olduğu Nûşirevan döneminde, insanlar yemek ve içmek ile meşgul olmaktadır. Firdevsi barış ve adaletin egemen olduğu Nûşirevan dönemini şöyle metheder:

"Zamânında anun her fitne yatdı
Nirde fitne ehli varsa batdı
Cihân âsûde oldı kâl ü kilden
Ne elden incinir kimse ne dilden
Yimege içmeğe halk oldı meşgûl
Ferâgat buldu anda hoca vü kul
Siyaset gösterip 'adl eyledi dâd
Cihân- 'adli-y ile kıldı âbâd

47 Gazzali, *Devlet Başkanlarına Nasihatü'l-Mülûk*, s. 158.

48 Molla Abdurrahman Cami, *Baharistan*, çev. Yakup Kenan Necefzade, Neşriyat Yurdu, İstanbul 1967, s. 46.

49 Şeyh Sadi Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, Tercüme: Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, Meral Yayınları, 1980, İstanbul s.22

50 Sayın Hatipoğlu bu makalesinde Hz. Ömer ve Nûşirevan arasında vuku bulmuş güzel bir hikâye anlatır. Lakin Nûşirevan, 579'da vefat ederken, Hz. Ömer 584'te doğmuştur. Bkz. Nihat Hatipoğlu, "Ben Nuşirevan'dan Daha Adilim", 03.2011, <https://www.hurriyet.com.tr/ben-nusirevan-dan-daha-adilim-17365926>.

51 İdris'i Bitlisi, *Heşt Behişt*, VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmet Devri (1451-1481), Tashih-Tahkik- Çeviri: Muhammed İbrahim Yıldırım, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, s.34

Kimsene buyruğundan çekmedi baş
Mukabil kimse yok kim ile savaş
Yatır sahrâlar içre koyun u kurt
İder kurd ü koyun bir arada yurt
Anun ‘adli güninde keklük ü bâz
Uçup konup iderler bile pervaz⁵²”

Nûşirevan ’ın Eyvân-ı Kisrâ’da elçiler, diplomatlar ve devlet adamlarını huzuruna kabul ettiğinden söz etmiştik. Kendi ülkesinin sınırlarını genişletip iktidarını sağlamlaştıran Nûşirevan, giderek daha çok bir filozof kral rolünü üstlenecektir. Kendisine uğrayan elçi ve misafirler ona iyi dileklerini ve hediyeler sunmakla yetinmez, bunlardan bazıları sarayına ilişkin olarak da fikir de beyan ederler. Bir gün Rum Kayserinin (Roma İmparatorunun) elçisi Nûşirevan’ı ziyaret edip hediyeler sunduktan sonra sarayı gezmeye başlar. Saraya ve binanın güzelliğine hayran kalan elçi, meydanda bir eğrilik olduğunu saptar ve kendisine eşlik edenlere şöyle der: “Bu meydanın dörtgen şekilli olması gerekirdi,” Bunun üzerine misafire şu cevabı verirler: “Eğri kısmının bulunduğu yerde yaşlı birinin bir evi vardı, fakat adam Nuh dedi peygamber demedi. İşte senin gördüğün eğriliğin sebebi budur.” Bu cevabı alan Rum elçisi, “Şimdi anlaşıldı ki, bu eğrilik duvarın düz uzanmasından daha iyidir⁵³”

Dünyanın neresinde olursa olsun, adil bir devlet adamı, bilge ve hikmetli kişilerle sohbet eden, devlet meselelerinde onlara danışmasını bilen bir yöneticidir. Nûşirevan’ın meclisinde, görüşlerine başvurduğu hikmetli insanlar hiçbir zaman eksik olmazlarmış. Bir gün Nûşirevan, divanında (meclisinde) oturan hikmet sahibi filozoflara şunu sormuş: “Bana özel, halkıma genel faydası dokunacak hikmet nedir?” Herkes bildiğini söylerken, Nûşirevan başını önüne eğmiş olarak onları dinler. Sıra Büzürg Mihr b. El Bahtekân’a gelince⁵⁴, “ey padişah” der, “ben size bunu on iki kelimedede toplayacağım diyerek” şöyle devam eder: “Birincisi şehvet, istek, korku, öfke ve keyfi arzuda Allah’tan korkmaktır. Bunlardan her birini insanlar için değil, Allah için yap. İkincisi doğru sözlülük, vaat edilen şeye, şartlara, anlaşmalara ve verilen sözlere bağlılıktır. Üçüncüsü, karşılaşılan problemlerle ilgili olarak âlimlerin görüşünü almaktır. Dördüncüsü, âlimlere, halkın ileri gelenlerine, sınır muhafaza birliklerine, kumandanlara, kâtiplere ve yetkili kişilere derecelerine göre ikramda bulunmaktır. Beşincisi, kadılar atamak, vergi memurlarını adil bir şekilde denetlemek, dürüst çalışanları dürüstlükleri için ödüllendirmek, kötü çalışanları da kötülüklerine uygun şekilde cezalandırmaktır. Altıncısı, hapse atılanları belli günlerde huzura kabul edip, suçlu olanları tespit

52 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, ss. 1664-65.

53 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, s. 243.

54 Dineverî bu âlimin adını Bozorgmihr b. el-Behtekan olarak verip, Nûşirevan’ının kendisini dönemin âlimlerinden ve kendi vezirlerinden üstün tuttuğunu yazar (Bkz. Dineverî:120). Nizamülmülk, bu alimin adını “Buzuremeh” olarak verip, Buzuremeh’in , Hürrez Nûşirevan Âdil’in veziri olduğunu yazar. Bkz. Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, Dergah Yayınları, Dördüncü Baskı, 1998, s.237. Firdevsi’nin *Şehname*’de, “Büzürcimih” olarak söz ettiği bu alim, önceleri Merv’de ikamet edip Nûşirevan ’ın gördüğü bir rüyasının tabiri için başvurduğu “üstad” olarak karşımıza çıkmaktadır(Firdevsi, Cilt. III. S.1653). Daha sonra “Bozorgmihr” Nûşirevan’a en yakın bilge ve vezir olarak karşımıza çıkar. Zaten *Şehname*’nin önsüzünde de Büzürcimih’in Nûşirevan’ının veziri olduğu yazılır (Firdevsi, Cilt. I. Önsüz, s.XVIII). İngilizce çeviride “Bozorgmeh,” Nûşirevan’ın bilge veziri olarak tanıtılır. Bkz. *Shahname*, s.315

emek ve masum olanları serbest bırakmaktır. Yedincisi, insanların yollarını, sokaklarını, Pazar fiyatlarını ve ticari muamelelerini düzenlemektir. Sekizincisi, tebayı suç işlememe konusunda güzelce tedip ve ceza miktarlarını tespit etmektir. Dokuzuncusu, her türlü savaş silahı ve aletlerini hazır bulundurmaktır. Onuncusu, aileyi, çocukları ve yakınları gözetmek ve onların çıkarlarını kontrol altında tutmaktır. On birincisi, gözler korkuyla sınırlara çevrildiğinde, gelecek bir hücumu vuku bulmadan önce önlemektir. On ikincisi ise vezirleri ve memurları kontrol edip, hilekârlarını ve vazifesini yapmaktan aciz olanları değiştirmektedir⁵⁵.”

Bilgi ve hikmeti rehber edinen Nûşirevan'a: "İhtiyaç duyulduğunda en değerli ve faydalı hazine nedir" diye sorulduğunda Nûşirevan şu karışlığı verir: "Temiz insanlar nezdinde elde ettiğin şöhret ve onu bir sonraki nesle aktarabilme bilgisidir." Gene Nûşirevan'a "en uzun ömürlü insan kimdir" diye sorulduğunda, Nûşirevan, "Çok şey öğrenen ve onunla kendisinden sonra gelenleri eğiten veya iyi bir şöhrete sahip olup, kendisinden sonrakileri onunla şerefliendiren kişidir" diye karşılık verir. Nûşirevan, güvenilir insanlar konusunda hırslı kişilere, temiz insanlar konusunda da yalancılara itibar edilmemesi gerektiğini söylemiş. Nûşirevan'ın sahip olduğu dört yüzükten birinin üzerine "adalet," birinin üzerine "imaret," birinin üzerine "aceleci olma," birinin üzerine de "vefa" yazılmış. Nûşirevan'ın yemek masasında yazılı olan bir söz şöyle imiş: "İştahın çekip de yediğini yersin, iştahın çekmediği halde yediğin şey seni yer"⁵⁶

Vefa ve adalet, emeğe saygıyı gerekli kılar. Sadi Şirazi, bir av hikâyesi üzerinden Nûşirevan'ın emeğe saygı duyup, yolsuzluklara müsamaha etmeyen bir hükümdar olduğundan söz eder. Şirazi'nin aktardığına göre, Nûşirevan ve adamları av yerinde kebab yapacakları sırada, tuz olmadığını fark ederler. Bunun üzerine Nûşirevan, bir parça tuz getirmesi amacıyla uşaklarından birini bir köye gönderir. Ancak uşağını gönderirken, ona "tuzu para ile al" diye tembih eder. Yanındakiler, "bir parça tuzdan ne fenalık çıkar" diye söylenince, Nûşirevan, "eğer ahalinin bahçesinden padişah bir elma yerse, uşakları ağacı kökünden çıkarırlar. Birisinden yarım yumurta almak suretiyle, padişah zulmü reva görecektir olursa, padişahın askerleri bin tavuğu şişe geçirirler" diye karşılık verir⁵⁷.

55 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, s. 238.

56 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, s. 237.

57 Şeyh Sadi Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, s.347 Orduları disiplin altında tutmak, hükümdarların en meşakkatli işleri arasında yer alır. İdris-i Bitlisi, Fatih Sultan Mehmed döneminde vuku bulmuş bir olaydan şöyle söz eder: "Bana intikal eden haberler arasında, kâfirlerden ihtiyar bir kadının zulme uğradığı gerekçesiyle adalet isteyerek padişaha ulaştığı da vardır. Ordu tarafından hatırı sayılır kişiler olan birkaç yeniçeri genci ihtiyar kadından zorla, ancak parasını da fazlasıyla vererek yedi adet yumurta almışlar. Yapılan tahkikatın ardından yedi yumurta yerine hadiseyse dahli olan yedi yeniçeri neferi kılıçla kesilmek suretiyle cezalandırıldı. Ordu ileri gelenlerinin cürme nazaran cezanın çok ağır olduğu itirazına, ordu sayısının çok olduğunun ve her neferin zorla her gün bir yumurta alacağı düşünülecek olursa memlekette yumurta kalmayacağı cevabını vermiştir... Eğer Sultan yedi yumurtaya ehemmiyet vermeseydi, bir dahaki sefere tavuklar şişlenebilirdi." Bkz. İdris'i Bitlisî, *Heşt Behîşt*, VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmet Devri (1451-1481), s.35. Montaigne de, *Osmanlı ordusunun seferler sırasında halktan aldığı her bir şeyin parasını ödediği ve bu kurala uymayan askerlerin cezalandırıldığını belirtir*. Bkz. Montaigne, *Denemeler*, Cem Yayınları, İstanbul 1997, s.345. M. Attaleiattes, *Diyoben'in Malazgirt seferine çıkartmış olduğu ordusunun talan yapmaması için Hristiyan şehirlerinden uzak tuttuğu ve Kayseri'ye girmesine izin vermediğini yazar*. Bkz. M. Attaleiattes, *The History, Translated by Anthony Kaldellis and Dimitris Krallis*. United State of America: Harvard University Press, 2012, s.266

Nûşirevan'a göre, "İktidarın kaynağı ordu, ordunun kaynağı para, paranın kaynağı vergi, verginin kaynağı mamuriyet, mamuriyetin kaynağı adalet, adaletin kaynağı memurların dürüstlüğü, memurların dürüstlüğünün kaynağı vezirlerin düzgünlüğüdür. Hepsinin başı ise hükümdarın işlerini hakkıyla yapması, işler kendisini değil, kendisi işleri kontrol altında tutacak şekilde onları yapabilecek güçte olmasıdır⁵⁸." Nûşirevan'a göre hükümdarın her bir işte adil olması iyi bir yönetimin ilk şartıdır, zira "hükümdarın adaleti, günlerin getirdiği bereketten daha faydalıdır⁵⁹" Tabi burada esas sorulardan biri de, hükümdarın nasıl düzgün ve adaletli olacağı meselesidir. Bu sorunun cevabını hikmet sahibi bir filozof Nûşirevan'ın büyük babası Yezdigerd'e vermiştir. Yezdigerd filozofa, "Ey faziletli filozof, devlet nasıl güzel yönetilir?" diye sorduğunda, Filozof, "tebaaya iyi davranmak, haklarını zorlamadan almak, adalet ile muamele etmek, yolları güvenli kılmak, mazlumu zalimin zulmünden korumakla mümkün olacağı" cevabını verir. Yezdigerd, "hükümdarın düzgün olması nasıl sağlanır?" diye sorunca filozof şu cevabı vermiş: "Vezirleri ve yardımcılarıyla. Onlar düzgün ise hükümdar da düzgün olur, onlar bozulursa hükümdar da bozulur⁶⁰."

Adil bir hükümdarın sahip olması gereken bir husus da iyi huylu olmaktır. İyi huy, hükümdarın kendisini maddi ve manevi olarak donatmasıdır. Nûşirevan'ın vezirlerinden Büzürg Mihr (Buzurcmihr), bir sohbetinde huyları iyi ve kötü olmak üzere iki kategoride ele alır. Fena veya kötü huylar şunlardır: Kin, kıskançlık, büyüklük, öfke, şehvet, hırs, arzu, yalan, cimrilik, zülüm, bencillik, acelecilik, şükürsüzlük, düşüncesizlik. İyi huylar ise şunlardır: Utanma, iyi yaratılış, yumuşaklık, af, tevazu, cömertlik, doğruluk, sabır, şükür, acıma, ilim, akıl ve adalet⁶¹.

İyi ve adil olmanın bir şartı da hükümdarın bir bütün olarak vatandaşlarını adil davranması ve yoksulları gözetlemesidir. Sadi Şirazi, Nûşirevan'ın oğlu Hüzmüz'e şöyle öğüt verdiğini yazar: "Fakirlerin gönüllerini gözet. Yalnız kendi rahatını düşünme. Eğer sen yalnız rahatını düşünecek olursan, senin ilinde kimse rahat edemez. Çoban uyumuş, kurt sürüye dalmış! Bunu akıllı insan kabul etmez. Fukara takımını muhafaza et ki, şah ahali sayesinde taç taşımaktadır. Padişah bir ağaca benzer, kökü ahalidir. Ağaç ise kökünden kuvvet alır. Elinden geldiği kadar halkın gönlünü yaralama. Eğer yaralarsan kendi kökünü baltalamış olursun. Eğer sana, doğru bir yol lâzımsa, padişahların yolu ümit ve korku yoludur. Bir insanda iyilik ümidi, kötülük korkusu olunca akıllılık ona tabiat olur⁶²."

Adil olmak, adaletli davranmak, sadece insana karşı sorumlu davranmakla bitmiyor, doğaya ve diğer canlılara karşı da merhametli davranmayı gerektiriyor. Nûşirevan'ın doğaya ve gelecek nesillere karşı da sorumluluk hissettiğini, bir köyün yakınında ceviz diken ihtiyarla aralarında geçen bir diyalogdan anlaşılmaktadır. Nizamülmülk'ün aktardığı bir rivayete göre, Nûşirevan bir

58 Bu sözler Mukkadime'de şu şekilde yer alır: "'Devlet askerle korunur, asker para ile beslenir, mal haraç ile elde edilir, haraç memleketin mamurluğu ile temin olunur, memleketin mamurluğu ise adalet ile, adalet ise valilerin hâllerini ıslahla, valilerin ve memurların hâllerini ıslah da vezirlerle olur, hükümdarın tebaasının durumunu bizzat kendisi yoklaması, bunların hepsinin başında gelir ki hükümdar tebaasına edep vermeye muktedir olsun ve tebaa hükümdara itaat etmemelik göstermesin." Bkz. İbn Haldun, Mukaddime I.Cilt-II.Cilt, Yayına Hazırlayan: Dr. Arslan Tekin, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s.120

59 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, s. 240.

60 Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, s. 232.

61 Nizamülmülk, *Siyasetname*, s. 256.

62 Şeyh Sadi Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, s.28-29

köyün yakınından geçerken, ihtiyar bir köylünün bir yere bir ceviz fidanı diktiğini görür. Cevizin yirmi veya otuz senede gelir getiren bir ağaç olduğunu bilen Nûşirevan, yaşlıya sorar:

-Ey ihtiyar, ceviz mi dikiyorsun?

-Evet, Ey Padişahım, dedi.

-Ondan yemek için kaç sene yaşayacaksın, dedi.

İhtiyar,

-Ey padişahım diktiler yedik, dikelim yesinler diye cevap verdi.

Bu sözden hoşlanan Nûşirevan, “çok güzel” diyerek, hazinedara bu ihtiyara 1000 dirhem verilmesini emreder. Nizamülmülk, Sasani hükümdarlarının, özellikle Nûşirevan’ın, cömertlik ve bağışlarının diğer “kisaralardan” daha çok olduğunu kaydeder⁶³. Şeyh Sadi Şirazi, Nûşirevan’ın ölümü üzerine çokça zaman geçmiş olmasına karşı, adının halen diri tutulması, adaleti sebebiyledir diye belirtir. Karun’un kırk ev dolusu hazinesi varken bile, öldükten sonra ardından iyi bir ad bırakmamışken, Nûşirevan; adıyla halen yaşamaktadır⁶⁴.

Marcus Tullius Cicero, “ben kralın uyruklarına karşı duyduğu sevgiden ötürü krallığı, akıl vermedeki bilgeliğinden ötürü aristokrasiyi, özgürlüğünden ötürü de demokrasiyi yeğliyorum” demektedir⁶⁵. Nûşirevan da uygulamalarıyla adil bir yönetimin, pekâlâ padişahlık rejiminde de hayata geçirilebileceğini göstermektedir.

Eleştiriye açık olmak

İyi bir yönetim, şeffaf, eleştirilebilir ve denetime açık olan bir yönetimdir. Ancak yöneticilerin eleştiriye açık olması ve eleştiriye hazmetmesi her zaman kolay değildir. Nûşirevan’ın eleştiriye açık olduğunu, danışmanlarıyla sık sık görüş alışverişinde bulunması ve sorumluluk verdikleri insanları dikkate almasından anlaşılmaktadır. Nûşirevan, kâtiplerinden akıllı ve yetenekli biri olarak tanınan Bâbek b. Nehrevan’ı ordu yönetimine tayin eder. Görevi devir alan Bâbek⁶⁶, Nûşirevan’a, “Ey Kral! Sen bana yetki verdin. Bu işin düzenli bir şekilde yürütülmesi için bazı işlerde sert ve disiplinli davranmama sabretmen gerekir. Bunlar; her dört ayda bir orduyu teftiş etmek, her bölüğü araç ve gereçlerine en iyi tarzda bakmakla yükümlü tutmak; eğitmenleri, binicilik, atıcılık ve aldıkları ücretleri konusunda sorgulamak. Bu konuda onların eksikliklerini ve aşırılıklarını gözetlemek vs.” Nûşirevan, ordu komutanının bu sözlerine, “cevapların en makbulü ile söylenmiş söze ne denilebilir ki?” diyerek kendisine desteğinin tam olduğunu ifade eder. Aradan bir süre geçtikten sonra Bâbek, orduya şöyle bir emir verir, “savaşçılardan teftişe katılmayan kalmasın! der. Herkes verilen emir doğrultusunda toplanır, ancak Nûşirevan katılmaz. Komutan gelenleri geri göndererek, ikinci gün tekrar çağrısını yeniler, ancak Nûşirevan yine gelmez. Bâbek, bu kez de gelenleri geri gönderdikten sonra, üçüncü gün çağrısını şu şekilde yeniler: “Ey insanlar! Savaşçılardan hiç kimse toplantıdan

63 Nizamülmülk, *Siyasetname*, s. 183.

64 Şeyh Sadi Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, s.323, 347

65 Tunçay, Mete, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.317

66 Firdevsi de Bâbek’in ordu komutanı olarak askerleri topladığı, törene katılan Nûşirevan’ın kimilerine hediyeler vererek, kimi askerlerin de rütbelerini yükselttiğini yazar. Bkz. Firedevsi, III. Cilt:1647

geri kalmasin! Kendisine tâc ve taht verilenlerden de kimse geride kalmasin. Çünkü bu, hiçbir kimseye özel izin ve ayrıcalık olmayan bir teftiştir.”

Haber Nûşirevan'a ulaşır. O da silahlarını; koruyucu zırh, zırhlı yelek, miğfer, kolluk, bileklik, kalkan, gürz vb... kuşanır, atına binerek Bâbek'in huzuruna çıkar. Acak Kısra'nın, gösteriş yapılan telinin iki yayı eksiktir. Bu eksiklerden dolayı Bâbek, Nûşirevan'ın adını işaretlemeyiz. Tam silahlı olarak karşısına çıkmasını ister. Nûşirevan, eksiklikleri giderip tam silahlı olarak komutanın karşısına çıkar. Teftiş sonrasında Bâbek, “Ey Kral! Kabalığımdan ötürü beni yerme. Ben bununla sadece adalet ve hoşgörüyü denemek ve ayrıcalığı ortadan kaldırmak istedim” der. Bunun üzerine Nûşirevan: “Bizim eğriliğimizi düzeltmek veya hükümdarlığımızın iyiliğini kastetmek isteyen kimse, bize karşı kabalık etmiş sayılmaz. Şayet böyle yapan birisi olursa, faydasını umduğu için acı ilacın acılığına dayanan adam gibi, biz de onun kabalığına tahammül ederiz⁶⁷”

Nûşirevan'ın Oğlu Enûşizad İle imtihanı

Nûşirevan'nın adalet ve adaletin kaynağı hususundaki görüşleri günümüze ışık tutacak niteliktedir. Ancak en adaletli yöneticilerin de, bazen adalet ile bağdaşmayacak veya adalet ile açıklanamayacak işlere giriştikleri olmuştur. Tebasına karşı adaletli davranan bir hükümdarın, kimi durumlarda aynı şefkat, adalet ve merhameti, aile üyelerinden esirgediği de görülmüştür. Öte yandan iktidar veya iktidarın paylaşımı söz konusu olunca, bazen en adaletli hükümdarlar da adaletten uzaklaşabilmektedirler. Maciavelli “kılıçsız/silahsız” peygamberin yıkıma mahkûm olduklarını söylerken, en adaleti yöneticilerin de yeri ve zamanı geldiğinde şiddete başvurduklarını hatırlatmak ister. Zira silahlı peygamberler galip gelip başarılı olurken, silahsızları yenilgi ve yıkıma uğramaktadırlar⁶⁸.

Dinaverdî, birçok çocuğu olmasına karşılık Kubad'ın bütün çocukları arasında Kısra'yı kayırıp tercih ettiğini yazar. Ancak, bütün hasletleri kendisinde toplamış olan Nûşirevan'ın kimi noksan tarafları bulunmaktadır. Babası Kubad'ın Nûşirevan'da tespit ettiği en büyük eksiklik, kendisinde paronaya düzeyinde bir su-i zan “hastalığının” bulunmasıdır. Öyle ki babası Kubad bir gün kendisine, “Evladım! Sende bir sultanda olması gereken bütün hasletler olgunlaştı. Ancak sen su-i zan ediyorsun. Bu ise, yerinde olmadığı zaman, büyük sıkıntılara sebebiyet verir ve bütün amelleri yok eder⁶⁹.” Bu sözler üzerine Kısra, kalbindeki bu hastalıktan dolayı babasından özür dileyerek nefsinin terbiye etmeye çalışır.

Kubad'ın “bütün amelleri yok eder” dediği su-i zan, Nûşirevan'ın oğluyla yaşadığı bir olay veya iktidar mücadelesinde, tekrar depreşir. Nûşirevan'ın Enûşizad adında bir oğlu vardır. Enûşizad Hıristiyan bir kadından değildir. Nûşirevan, ülke sınırlarının dışında, bir sefer esnasında tanıştığı bu güzel kadına⁷⁰ dinini terk edip Mecusiliğe geçmesi kaydıyla evlilik teklifinde bulunur. Lakin kadın Kısra'nın din değiştirme teklifini reddeder. Buna rağmen Nûşirevan kendisiyle evlenir ve kadın oğlu Enûşizad'ı da Hıristiyan olarak yetiştirir. Hıristiyanlığın yanı sıra Zerdüştlüğü de iyi bilen Enûşizad'a göre Avesta gerçek değil; kurtuluş Mesih inancındadır⁷¹. Bir veliaht prens olarak gerekli eğitimden geçirilen Enûşizad, büyüyünce din konusunda babasına muhalefet eder. Bunun

67 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 122.

68 Machiavelli, Niccolo, Prens, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2008, s.40

69 Dineverî, *İslam Tarihi*, s.118

70 Ferdowsî, Levy, *Shahnameh, The Epic of the Kings, The National Epic of Persia*, s. 314.

71 Ferdowsî, Levy, *Shahnameh, The Epic of the Kings, The National Epic of Persia*, s. 314.

üzerine Nûşirevan kendisine kızarak onu Cüdi Şâpur şehrinde hapisaneye atar⁷².

Şam ülkesinde savaşan Kısra'nın hastalanıp Humus'a yerleştiği haberini alan Enûşizad, Ahvaz ve Cüdi Şâpur Hristiyanlarına haber göndererek, hapisaneyi yıktırıp dışarı çıkar. Bölgedeki Hristiyanları etrafına toplayan Enûşizad, babasının görevlilerini Ehvâz'ın köylerinden kovarak mallarına el koyar. Bu arada babasının da öldüğü haberini yayarak Irak tarafına yönelir. Kısra'nın Taysafun şehrindeki halifesi olup bitenlerden haberdar olunca, bir mektup yazarak durumu Kısra'ya yazar.

Oğlunun isyan ettiği haberini alan Kısra, Taysafun'a şöyle bir mektup yazar: “Onu yakalamak için hileye başvur. Şayet hüküm ona geçerse, öldürür. Kanlar heder olur. Ve canlar zayi olur. Akli başında olan biri bilir ki dünyanın refahı halis değildir. Bağışlaması da daim değildir. Eğer bir şey kusursuz olsaydı, o zaman ölü toprağı diriltten yağmur gibi olurdu. Uyuyan insanların üzerine gelip onları uyaran gündüz gibi olurdu. Kör olanlara gelip onları aydınlatan gündüz gibi olurdu. Bununla birlikte, yağmurdan nice eziyet görenler ve nice viran olan binalar vardır. Ve onun selinden ve yıldırımından yok olan nice kimseler vardır. Öğlenin sıcağında da, nice zarar ve bozukluklar vardır. Ve topraklarda biten çibani, sana ayak bağı olan, işine engel olanı koparıp at (yani onu öldür)⁷³”

Nûşirevan, halifesi Taysafun'a oğlunun, mümkünse sağ olarak yakalanması, değilse öldürülmesi fermanını verirken, Enûşizad'ın etrafına toplanmış olan kalabalıklardan korkmaması öğüdünü de verir. Ona göre, Enûşizad'ın etrafına toplanmış olan Hristiyanların kalıcı bir cesareti yoktur. Zira onların dininde, “sağ yanağına tokat atan kimseye, sol yanağını çevirmek vardır⁷⁴.” Oğlu Enûşizad'ı devlet düşmanı olarak ilan eden Nûşirevan, ailevi bağlarını dikkate almaksızın cezalandırılmasını istemektedir⁷⁵.

Dineverî'ye göre Nûşirevan'ın oğlu savaş esnasında esir alınır ve Kısra'nın emir ettiği şekilde öldürülür⁷⁶. Ancak Firedevsi'ye göre babasının teslim olması ve özür dilemesi yönündeki çağrısını göz ardı ederek teslim olmayı reddeden Enûşizad, sonuna kadar savaşma yolunu tercih eder. Bunun üzerine, Nûşirevan'ın valisinin komuta ettiği kuvvetler, Enûşizad güçlerini ok yağmuruna tabi tutarlar. Derken bir ok şehzade Enûşizad'a isabet eder ve ciğerine saplanır. Ağır yaralanan Enûşizad, annesinden kendisi için ağlamaması ve yüreğini dağlamamasını ister. Enûşizad'ın son vasiyeti, cenazesinin Hristiyanlık adetleri üzerine defnedilmesidir⁷⁷.

Eğer Enûşizad davasında başarılı olur ve babasının tahtına oturabilseydi, kim bilir, belki de onun döneminde İran halkının çoğu Hristiyanlığa geçer ve 50-60 yıl sonra Müslümanlığı kabul etmek durumunda kalmayabilirdi. Zira İslam'ın, hak dini olarak kabul ettiği Hristiyanlık ve “İbrahimi din” mensuplarına karşı tavrı daha yumuşak olmuştur.

72 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 118.

73 Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 119.

74 Matta İncili 5:39'da “Ama ben size diyorum ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbür yanağınızı da çevirin.” Bkz. Kutsal Kitap, s.1197

75 Samer M. Ali, Reinterpreting al-Buhturi's Iwan Kısra Ode: Tears of Affection for the Cycles of History, *Journal of Arabic Literature*, XXXVII, I, 2006, 55

76 Firdevsi, Nûşirevan'ın oğlunun öldürülmeden, mümkün ise diri getirmelerini talep ettiğini ileri sürerek şöyle yazar: “Ve-likin kendüye kılma ziyanı/Diri gönder tutarsan bana anı.” Gene Firdevsi, Nûşirevan'ın oğlunun ölüm haberini alması üzerine otuz gün yas tuttuğunu yazar Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, ss. 1650-52; Dineverî, *İslam Tarihi*, s. 119.

77 Firdawsî, *Şerifi Şehname çevirisi*, C. III, ss. 1650-51.

Sonuç

531 yılında Sasani Devletinin tahtına oturup, yaklaşık 48 yıl iktidarda kalmış olan Kısra Nûşirevan, devlet yönetiminde yapmış olduğu önemli reformlar ve adil uygulamalarıyla tarihte iz bırakmış bir lider olarak tanınır. İktidara geldikten sonra, Mecusi inancını sulandıran, mal eşitliği adı altında hırsızlığı bile özendiren Mazdeklere karşı amansız bir mücadele veren **Nûşirevan**, ülkedeki Mazdek tehdidini bertaraf ettikten sonra, ülke çapında köklü reformlar gerçekleştirir. İlk önce arazi ve vergi reformunu gerçekleştirerek cizyeyi dört tabaka olarak düzenleyen Nûşirevan, arazi ve ürünleri, yerin durumu ve toprağın çeşidine göre vergilendirme yoluna gider. Kişilerden alınan vergileri sınıf ve kategorilerine göre düzenleyen Nûşirevan, yirmi yaşına gelmemiş ve ellisini geçmiş olanların hiç birinden cizye almayı gerekli görmez. Ayrıca başta hanedan üyeleri olmak üzere din adamları, yüksek rütbeliler, askerler ve devlet memurlarını vergiden muaf tutar. Vergilerin üç taksitle toplanmasını emreden Kısra, fakirler ve sakatları baş vergisinden muaf tutarak, ekini çıkmamış (bitmemiş) veya doğal afete uğramış olanların mahsul vergisini kaldırır.

Ülke çapında kimi idari ve askeri reformlara girişen Nûşirevan, ülkeyi dört farklı idari bölgeye ayırarak, yerinde yönetim ilkesini esas alıp, her bir bölgeye farklı birer vali tayin eder. Atamış olduğu vali ve yöneticilerin, özellikle vergi tahsil memurlarının dürüst olmalarını ve halka eziyet etmemelerini sıkı bir şekilde tembih eden Nûşirevan, yasalara uymayanları katı bir şekilde cezalandırır.

Nûşirevan'ın Eyvân-ı Kısra adındaki sarayı; Roma, Türk, Çin, Hazar ve farklı kavimlerden pek çok sayıda elçi ve heyetlerin karşılandığı bir mekân olmasının yanı sıra, adaletin dağıtıldığı saray olarak da ön salmıştır. Eyvân-ı Kısra'daki geniş ve yüksek "tâk", divan edebiyatında güç ve kudret sembolü olarak sıkça kullanılmış, başta İran şairi Firdevsi olmak üzere, Türk edebiyatından Bursalı Ahmed Paşa, Nedîm, Zâtî ve Bâkî gibi divan edebiyatçıları, Kürd edebiyatında Melayê Cizîrî, Melayê Bateyî ve Mestûreyî Erdelanî'nin şiir ve beyitlerine konu olmuştur.

Nûşirevan'ın adı pek çok hikâyede; kimi ahlak kitapları, nasihat ve mesnevilerde, adalet timsali bir devlet adamı veya kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır. Nûşirevan'ın yönetim ve adalet anlayışı, İslam Tarihçilerinden Ebu Hanife Dineverî (MS.820-896), Taberî (MS.839-923) ve Mesudî'nin (M.S 893-957) de eserlerinde övgüyle anlatılmış, Şehname adlı eserde ünlü İran Şairi Firdevsi'nin dizelerini süslemiştir. Adaleti ile ün salmış Hz. Ömer'in yanı sıra, Nûşirevan'ın bizzat Hz. Peygamberin övgüsüne nail olduğu rivayet edilmiştir.

Marcus Tullius Cicero, "ben kralın uyruklarına karşı duyduğu sevgiden ötürü krallığı, akıl vermedeki bilgeliğinden ötürü aristokrasiyi, özgürlüğünden ötürü de demokrasiyi yeğliyorum" diyordu. Nûşirevan'ın bundan yaklaşık 1500 yıl önceki uygulamaları, bizlere adil ve insani bir yönetimin padişahlık rejiminde bile inşa edilebileceğini göstermektedir. Nûşirevan'ın yönetiminden de açıkça anlaşıldığı gibi, adil davranıp, adaleti gözetlemesi şartıyla, meşruti bir padişahlıkta bile insanların barış ve huzur içinde yaşaması mümkündür. Tarih adalet ve merhamet ile yönetmiş devlet adamlarına karşı son derece cömerttir. Nûşirevan örneğinde olduğu gibi, onların adlarını binlerce yıl yaşatır.

Kaynakça

- Albayrak, Nurettin, “Enûrşivân,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:11, İstanbul 1995
- Attaleiates, M. *The History, Translated by Anthony Kaldellis and Dimitris Krallis*. United State of America: Harvard University Press, 2012.
- Avcı, Casim, “TDV İslam Ansiklopedisi”, *Kisra*, Ankara 2002, C. 26, ss. 71-72.
- Bardakçı, Murat, “El Kavvâât”, *Habertürk*, Erişim: 15.11.2013,
<https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/894608-el-kavvaaat>
- Dineverî, Ebu Hanife, *İslam Tarihi*, çev. Nurettin Bolleli, İbrahim Türekcî, Birinci Baskı., Hivda İletişim 2007.
- Firdawsî, *Şerifi Şehname Çevirisi*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1999.
- Firdowsî, Reuben Levy, *Shahnameh, The Epic of the Kings, The National Epic of Persia*, Yassavoli Publications, Tehran, İran 2008.
- Hatipoğlu, Nihat, “Ben Nuşirevan’dan Daha Adilim”, 03.2011, <https://www.hurriyet.com.tr/ben-nusirevan-dan-daha-adilim-17365926>.
- İbn Haldun, Mukaddime I.Cilt-II.Cilt, Yayına Hazırlayan: Dr. Arslan Tekin, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013
- İdris’i Bitlisî, Heşt Behişt, VII. Ketibe, Fatih Sultan Mehmet Devri (1451-1481), Tashih-Tahkik- Çeviri: Muhammed İbrahim Yıldırım, Türk Tarih Kurumu,2. Baskı, Ankara, 2019
- İmam-ı Gazali, *Devlet Başkanlarına Nasihatü’l-Mülûk*, Çev. Osman Şekerci, Sinan Yayınevi, İstanbul 1969.
- İmam-ı Gazali, *Yönetimin Sırları*, Çev. İbrahim Doğu, Çelik Yayınevi, İstanbul 2014.
- Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 2001.
- Machiavelli, Niccolo, Prens, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2008, s.40
- Melayé Cizîrî, *Dîwan*, çev. Arif Zêrevan, Nefel, Stockholm 2004.
- Mesudî, *Murûc Ez- Zeheb (Altın Bozkırlar)*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2017.
- Molla Abdurrahman Cami, *Baharistan*, çev. Yakup Kenan Necefzade, Neşriyat Yurdu, İstanbul 1967.
- Montaigne, Denemeler, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yayınları, İstanbul 1997
- Nizamülmülk, *Siyasetname*, Çev. Nurettin Bayrutlugil, Dördüncü Baskı., Dergah Yayınları, İstanbul 1998.
- Samer M. Ali, Reinterpreting al-Buhturi’s Iwan Kisra Ode: Tears of Affection for the Cycles of History, *Journal of Arabic Literature*, XXXVII, I, 2006
- Sivrioğlu, Ulaş Töre,” İslâm Kaynaklarına Göre Nuşirevân-I Âdil,” *History Studies*, Volume 5/Issue 5 Eylül/September, s.225-252, 2013
- Şeyh Sadî Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, Tercüme: Kilisli Rıfat Bilge, 12. Baskı, Meral

Yayınları,1980, İstanbul

Taberi, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zâkîr Kadırî Ugan, Ahmet Temir, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt: 3, İstanbul 1991.

Teffazzülü, Ahmed, , “Enûrşivân,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:11, İstanbul 1995

Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.2000

Tunçay, Mete, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010

Tülücü, Süleyman, “TDV İslâm Ansiklopedisi”, *Hâtım el Tâî*, Cilt. 16, 1997